

Janák, Jan

Nezdařené pokusy o založení českých akciových bank na Moravě v letech 1872-1873

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1986, vol. 35, iss. C33, pp. [79]-89

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101928>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JAN JANÁK

NEZDAŘENÉ POKUSY O ZALOŽENÍ ČESKÝCH AKCIOVÝCH BANK NA MORAVĚ V LETECH 1872 — 1873

V rámci stručného článku není možno zabývat se všemi otázkami vývoje mobilního úvěru v Rakousku vůbec a na Moravě zvláště v období do propuknutí velké hospodářské krize roku 1873,¹ která znamenala zhroucení většiny bank založených zejména v období gründerství. Omezíme se proto pouze na základní přehled vývoje úvěrování moravského průmyslu a zvláštní pozornost budeme věnovat snahám české buržoazie na Moravě, které se projevily v období krátce před propuknutím této krize a které směřovaly k vytváření národně českých akciových bank na Moravě.

Při zakládání a úvěrování moravských manufaktur zejména v období od vlády Josefa II. sehrál význačnou roli obchodní kapitál, a to zejména vídeňský a zahraniční. Po nezdařeném pokusu o založení Moravské půjčovní banky z roku 1751, která měla za úkol i podporu průmyslové výroby a obchodu,² neexistovala prakticky v celé monarchii žádná obchodní banka. Rakouská národní banka založená roku 1816 byla cedulovou bankou a úvěr pro potřeby průmyslu a zemědělství začala poskytovat mnohem později.³

Teprve založení Sociétés Générale du Crédit Mobilier bratřimi Pereirovými roku 1852 v Paříži, které označil Josef Alois Schumpeter za jeden z nejnápadnějších vynálezů 19. století,⁴ znamenalo vznik instituce, která řídila zakladatelskou činnost, připravovala projekty akciových společností a organizovala příliv kapitálu do těch odvětví, ve kterých nalézal kapitál nejvýhodnější uložení. Od této doby tvoří zakladatelská a emisní činnost, která ve formě akcií a dílčích dlužních úpisů opatřuje prostředky pro utvoření nových nebo rozšíření dosavadních podniků, podstatnou část bankovních obchodů a patří k tzv. vyšším bankovním funkcím.⁵ Z aktivních bankovních obchodů je pak důležité eskomptování obchodních smének vydaných na krátké lhůty. Diskontováním smének nejvyšší měrou může banka podporovat podnikatelský úvěr.

Vývoj obchodních bank v Rakousku začal rokem 1853, kdy vznikla ve Vídni Niederösterreichische Eskomptegesellschaft, zásadní obrat však přineslo teprve založení Österreichische Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe ve Vídni roku 1855 podle vzoru pařížské Crédit Mobilier s akciovým kapitálem 60 milionů zlatých.⁶

V roce 1847 zřídila Národní banka svou první filiálku, a to v Praze, a od ro-

ku 1848 začala působit i v Brně. Do té doby byli brněnští průmyslníci odkázáni buď na soukromé bankovní domy ve Vídni nebo na brněnské bankéře a eskomptéry, tyto úvěry však musili úročit 8,12, 16 ba i 20 %.⁷ V roce 1848 zřídila Národní banka pod zárukou dvaceti brněnských firem diskontní pokladnu v Brně a s roční dotací 500 000 zl., která diskontovala tříměsíční směnky pěti procenty.⁸ Původní fond se ukázal jako nedostačující a byl zvýšen na milión a později na 1,2 miliónu zlatých a od 1. července 1853 byla pokladna přeměněna ve filiálku Národní banky. Dotace poskytovaná filiálce činila postupně 2, 2 1/2 a 3 milióny zlatých a filiálka od svého založení do konce roku 1853 eskomptovala 2 485 smének v částce 3 353 910 zl. 29 kr.⁹ Současně vznikly filiálky Národní banky v Olomouci a Opavě a při olomoucké filiálce byl vytvořen zvláštní eskomptní fond pro průmyslová města Šumperk a Šternberk. O výši úvěru poskytovaného jednotlivým firmám je možno si učinit představu z žádosti opavské filiálky o jeho zvýšení ze třiceti na padesát tisíc zlatých.¹⁰

V létě 1853 se zrodil návrh na zřízení kreditního ústavu v Brně s akciovým kapitálem 250 000 zl. podle vzoru dolnorakouské banky a bylo sondováno stanovisko státní správy.¹¹ Samostatná banka ale vznikla v Brně teprve devět roků poté, v srpnu 1857 však zahájila v Brně činnost filiálka Österreichische Credit-Anstalt dotací šesti miliónů zlatých. Při filiálce vznikl úvěrní spolek, který na sebe přejímal riziko úvěru, což byla běžná praxe i u ostatních bank. V roce 1867 vznikla agentura Credit-Anstalt v Opavě, která byla podřízena brněnské filiálce. Filiálka v Brně se podílela roku 1867 na eskomptních obchodech banky 7,6 % a roku 1873 spolu s agenturou v Opavě již 18,4 %.¹²

Iniciátorem založení první moravské obchodní banky byla Obchodní a živnostenská komora v Brně, jejíž prezident rytíř Ernest Herring byl zvolen i předsedou správní rady této banky. Byla jí Mährische Eskomptebank se sídlem v Brně, která se ustavila 23. října 1862 s akciovým kapitálem dvou miliónů zlatých rozdělených do 10 000 akcií po 200 zl. Těžiště činnosti bylo položeno na zřízení úvěrního spolku se 442 členy koncem roku 1873, v tom bylo 237 členů z Brna a 205 z ostatních míst Moravy a Slezska.¹³

I po vzniku této banky hrály důležitou roli při úvěrování moravského průmyslu obě filiálky vídeňských bank a dokonce i soukromí bankéři. V roce 1863 bylo totiž u Mährische Eskomptebank během jejího čtrnáctiměsíčního působení eskomptováno smének za 13 718 675 zl., což činilo 26,7 % celkové sumy, u filiálky Národní banky to bylo za 13 889 760 zl., což činilo 27,06 %, u filiálky Credit-Anstalt za 17 675 000 zl., tj. 34,45 % a u soukromých bankéřů asi za šest miliónů zlatých, což představovalo 11,74 %. Celkem bylo tímto způsobem poskytnuto průmyslové výrobě asi 51 283 435 zl.¹⁴

Další brněnská banka vznikla až roku 1869. Byla to Mährische Bank für Industrie und Handel se splaceným akciovým kapitálem koncem roku 1871 dva milióny zlatých. Roku 1871 byla založena Mährische Pfandleih-Gesellschaft v Brně, přeměněná roku 1872 na Mährische Depositen und Wechselbank, a roku 1871 vznikly v Brně i dvě banky poskytující hypotékární úvěr, a to Mährische Bodencreditanstalt a Mährische Hypothekenbank. Roku 1872 byla zřízena za kapitálové účasti nejprřednějších brněnských textilních podnikatelů a mezi nimi šlechtice Otto Bauera Brünnner Bank. Ta měla koncem roku 1873 splacený akciový kapitál tři milióny zlatých. Mimo Brno vznikla roku 1868 Bielitz-Bialaer Handels- und Gewerbebank v Bílsku na nynějším území PLR, roku 1870 Zwittauer Commercialbank ve Svitavách a roku 1873 Handels- und

Gewerbebank v Olomouci, Schlesischer Bank-Verein v Opavě a Brünner Bank si otevřela filiálku v Kroměříži. Splacený akciový kapitál těchto bank se pohyboval od 100 000 (v případě Svitav) do dvou miliónů zlatých (u Mährische Bank für Industrie und Handel).¹⁵

Téměř současně s bankami vznikaly i spořitelny. První byla založena roku 1853 v Brně pod názvem Erste mährische Sparkasse a k roku 1870 jich bylo na Moravě 16 s kapitálem 13 430 950 zl. a ve Slezsku 7 s kapitálem 2 820 776 zl.¹⁶ Zřizovala je města, proto je nutno považovat všechny spořitelny stejně jako vyjmenované banky za německé podniky. Spořitelny poskytovaly především hypotékární úvěr a na eskomptování směnek se podílely nepatrnou měrou.

Od počátku 60. let začaly vznikat podle vzoru Schulze-Dehitzsche svépomocné záložní pokladnice. K nim patřil i Brünner Creditverein für Gewerbetreibende z roku 1863, přeměněný roku 1872 v Brünner Gewerbebank. Ta však byla přes svoje označení za banku až do svého převzetí Živnostenskou bankou v roce 1880 institucí založenou na základě vzájemnosti. Důležité však je, že v její správě byl i český živel a že poskytovala úvěr i českým živnostníkům. Již v roce 1861 vznikla první česká záložna v Přerově a podle jejího vzoru nastalo od roku 1863 hromadné zakládání občanských a rolnických záložen. Po jejich postavení na pevný právní základ roku 1873¹⁷ existovalo v roce 1874 na Moravě a ve Slezsku 143 záložen s omezeným a 90 s neomezeným ručením. Některým z nich se podařilo shromáždit rozsáhlý kapitál, a proto byly v letech 1872—1873 za zvýšené perzekuce českého národního hnutí úředně rozpuštěny: stalo se tak v Prostějově, Třebíči, Vyškově, Kroměříži a Lošticích.¹⁸

Velmi roztržštěn byl kapitál spravovaný na Moravě kontribučenskými záložnami, neboť do roku 1872 jich bylo na Moravě zřízeno celkem 493 a jejich jmění reprezentovalo koncem roku 1870 11 579 975 zl.¹⁹

Jedinými kreditními ústavami, které mohly poskytovat úvěr zejména vznikajícímu českému potravinářskému průmyslu, a to hlavně cukrovarům a sladovnám, byly tak záloženské spolky a od roku 1869 Živnostenská banka v Praze. Právě proti finančně nejsilnějším záložnám však směřoval již zmíněný útok vlády.

Od Živnostenské banky v Praze si česká buržoazie na Moravě hodně slibovala. Již 20. února 1869 psal její vedoucí představitel dr. Alois Pražák dr. F. L. Riegerovi, „a toužebně čekáme na zařízení filiálky Živnostenské banky. Bylo by jí potřeba, by nové banky zde projektované jí neodňali [sic!] půdy“.²⁰

Zřídít samostatnou banku s nacionálně českým kapitálem nebylo v této době na Moravě možné. Snahy o vytvoření české akciové banky v Brně se sice projevovaly a na sjezdu moravských záložen v Brně dne 14. listopadu 1870 František Šimáček sondoval půdu, zda se dá očekávat, že by se jejího zřízení zúčastnilo aspoň sto moravských záložen, každá s pěti tisíci zlatých, aby banka měla základní kapitál nejméně půl miliónu zlatých. To se však nepokládalo za možné.²¹ V Brně však zřejmě nebyly podmínky ani pro zřízení filiálky Živnostenské banky — brněnská česká záložna vykazovala koncem roku 1869 po několikaletém trvání pouze 8 683 zl. veškerého oběžného kapitálu a koncem roku 1870 jen 15 574 zl. Naproti tomu česká záložna v Prostějově měla roku 1871 obrát 2,431 miliónu zlatých²² a od této záložny vyšel podnět ke zřízení filiálky Živnostenské banky v Prostějově. Ta byla otevřena 1. února 1871 jako první filiálka této banky vůbec.²³

Za dva roky po brněnském sjezdu českých záložen na Moravě a za rok po založení prostějovské filiálky Živnostenské banky byla podána žádost o povolení ke zřízení první české banky na Moravě a po ní následovaly v rychlém sledu další žádosti. Touto první bankou se měla stát Úvěrní banka rolnická v Olomouci, o jejíž povolení bylo požádáno 2. března 1873, a další měla být podle žádosti ze 13. března 1872 Všeobecná banka v Kroměříži (později se ve spisech objevuje jako Všeobecná banka Haná). V červenci bylo požádáno o povolení Moravské úvěrní banky v Brně a dne 24. července 1872 Mährische Volksbank — Moravské národní banky v Brně. Dne 4. listopadu 1872 byla podána žádost o povolení Úvěrní banky v Třebíči, když 10. října 1872 správní rada Živnostenské banky v Praze „vzhledem k daným poměrům“ zamítla návrh trebičské záložny, aby v Třebíči byla otevřena bankovní filiálka.²⁴ Dne 21. prosince 1872 bylo ještě požádáno o povolení Úvěrního ústavu ve Vyškově. Z roku 1873 je již jenom jedna žádost, a to z 1. dubna o povolení utrkvistické Commercial Bank — Komerční banky v Brně. Celkem šlo o šest českých a jednu utrkvistickou akciovou banku, z toho měly být zřízeny tři v Brně, a po jedné v Olomouci, Kroměříži, Třebíči a Vyškově.

Návrhy stanov všech proponovaných bank nejsou bohužel dochovány. Z rozsáhlé žádosti o povolení olomoucké banky podepsané advokátem dr. Františkem Lakomým a 16 soudruhy se dovídáme o důvodech založení tohoto ústavu. Říká se zde, že chce-li rolník docílit přiměřeného užítku ze své půdy, musí se stát průmyslníkem a obchodníkem, a musí do půdy rozsáhle investovat. Rolník potřebuje úvěr, a to nejen hypotékární, nýbrž také „mobilární“ a zvláště osobní, zejména osobní úvěr však získává velmi nesnadno a za obtížných a krutých podmínek a všeobecně je známo, že je velmi těžko opatřit si peníze na delší dobu a ještě tíže na kratší lhůty, a to ještě na nesmírně vysoký úrok. Největší nouzi sice odpomohly rolnické záložny, ale okruh jejich činnosti je příliš omezen a jejich prostředky jsou nedostatečné, blahodárně a s trvalým úspěchem mohou proto působit jen tenkrát, bude-li vydatnější zřídlo, ze kterého by mohly výhodným a vydatným způsobem čerpat v případě značnějšího poptávky po půjčkách a citelného nedostatku peněžních prostředků. Tímto zdrojem měla být proponovaná banka, která by poskytovala hypotékární i osobní úvěr. Úkolem banky mělo být provozování veškerých bankovních obchodů „vůbec jako podobné ústavy již stvrzené úvěrní v Čechách“, v tom i eskomptování směnek a zakupování selských statků a zařizování a podporování hospodářsko-průmyslových závodů.²⁵

Toto spojování hypotékárního a osobního úvěru se potom objevuje i v dalších návrzích stanov, ač již při vzniku Mährische Eskomptebank bylo známo, že státní úřady toto spojování obou funkcí v jedné instituci nepovažují za vhodné a takovéto stanovы neschvalují. Hypotékární i osobní úvěr měla poskytovat rovněž Moravská úvěrní banka v Brně.²⁶

Vznik Moravské národní banky byl podnícen údajně četnými výzvami a přípisy z kruhů záložen a zemědělských průmyslových závodů a jejím účelem měla být podpora zemědělského průmyslu, protože prý dosavadní peněžní ústavy sledovaly tento cíl jenom jako vedlejší, a proto v nedostatečném rozsahu. Zdůrazňovalo se, že nejde o spekulaci ústav a že banka bude podporovat v prvé řadě četné vznikající a již existující zemědělské průmyslové podniky, cukrovary, sladovny, pivovary atd. Měla být nápomocna při jejich zřizování i během jejich provozu při zjednávání základního a provozního kapitálu, při

umísťování akcií, zajišťování záloh a půjček, zprostředkování prodeje jejich výrobků atd. Banka chtěla dále zprostředkovat peněžní potřebu a peněžní provoz mezi existujícími občanskými a rolnickými záložnami a podobnými společenstvy na Moravě a k tomu účelu zříditi úvěrové spolky.²⁷ Působnost Komerční banky měla spočívat ve všech bankovních obchodech diskontních a depozitních, v eskomptování směnek aj., v koupi a prodeji zboží a surovin, v zakládání a provozování průmyslových podniků, zejména také zemědělských a horních, v zakládání a podpoře průmyslových, obchodních a zemědělských spořitelen a záloženských spolků a družstev, v účasti na obchodních nebo průmyslových podnicích všeho druhu a ve zřizování úvěrových spolků.²⁸

Kapitálově nejsilnějším podnikem (u Moravské úvěrní banky a u banky v Třebíči o zamýšlené výši akciového kapitálu nevíme) měla být Moravská národní banka se základním kapitálem 12 miliónů zlatých rozdělených do akcií po 200 zl. První emisi měly tvořit akcie za dva milióny zlatých, o vydání dalších akcií až do šesti miliónů zlatých mohla rozhodnout správní rada a do 12 miliónů zlatých valná hromada na návrh správní rady. Společnost se měla konstituovat, jakmile by bylo označeno 10 000 akcií. Na druhém místě to byla Komerční banka s proponovaným akciovým kapitálem dva milióny zlatých rozdělených do 10 000 akcií na majitele po 200 zl. Akcie měly být rozděleny do čtyř sérií po 2 500 kusech a nejdříve se měla vydat jen jedna série v hodnotě 500 000 zl. O vydání dalších sérií by rozhodovala na návrh správní rady valná hromada. Činnost společnosti měla započít, jakmile by bylo označeno akcií za 500 000 zl. Jak vysoký měl být původně akciový kapitál kroměřížské banky nelze ze spisu vyčíst, když ale ministerstvo vnitra sdělilo, že žádost může být dále projednávána jen tehdy, bude-li základní kapitál činit aspoň 500 000 zl., oznámili žadatelé — ale až jedenáct měsíců poté v únoru 1873 — že se počítá s akciovým kapitálem jeden milión zlatých rozdělených do 5 000 akcií po 200 zl. a společnost se bude konstituovat po označení 1 500 akcií.²⁹ U olomoucké banky měl činit akciový kapitál 200 000 zl. rozdělených do 1 000 akcií po 200 zl. s možností zvýšení na 500 000 zl. Společnost měla započít činnost po upsání 100 000 zl. Akciový kapitál vyškovské banky měl být 100 000 zl. rozdělených do 500 akcií na jméno po 200 zl. s možností zvýšení na milión zlatých a společnost se měla ustavit, jakmile by bylo označeno 200 akcií a zapláceno na ně 30 %.

Žadatelé o povolení těchto bank byli většinou příslušníci střední buržoazie a jen zcela výjimečně aristokraté a příslušníci velké buržoazie. Tak tomu bylo zejména u dvou největších proponovaných bank. U Moravské národní banky to byl soukenický továrník a majitel realit v Brně Jan Hlávka a továrník a majitel dolů Max Drucker, zatímco ostatní byli představitelé některých moravských záložen: advokát v Litovli a předseda místní záložny dr. František Panovský, advokát v Olomouci a předseda Ústřední záložny rolnické dr. František Lakomý, advokát ve Valašském Meziříčí a předseda tamní záložny dr. Alois Mikyska a konečně advokát v Praze a člen správní rady České národní banky v Praze dr. Antonín Lederer a brněnský advokátní koncipient a člen správní rady cukrovaru v Podivíně dr. Wolfgang Kusý, do jehož rukou mělo jít vyřízení. Z žadatelů o povolení Moravské úvěrní banky patřili ke špičce buržoazie a aristokracie brněnský soukenický továrník šlechtic Otto Bauer a majitel panství Lomnice u Tišnova hrabě Alois Serényi. Dále to byl zámožný brněnský advokát rytíř dr. Jan Lachmit (do jeho rukou mělo jít vyří-

zení) a dále žádost podepsal hrabě Antonín Ledóchowski, který byl ale pouze majitelem domu v Uherském Hradišti, a advokát ve Vídni dr. Karel Dostal.

O povolení banky v Olomouci požádal kromě zmíněného dr. Lakomého 16 většinou rolníků nebo obchodníků z olomouckého okolí, z nich se vymykali zakladatel rolnických záložen na Moravě profesor J. R. Demel a dr. František Svozil.³⁰ U kroměřížské banky byli žadateli advokát ve Vídni dr. Herrmann Rössner, majitel velkostatku Konice Leopold Příza, jehož otec získal rozsáhlé jmění provozováním soukenické továrny v Brně, a několik středně zámožných vedoucích představitelů české národní strany v Kroměříži, z nichž nejlépe situován byl zřejmě advokát a poslanec dr. Jan Kozánek.³¹ O povolení banky v Třebíči požádal obecní starosta Ignác Přerovský a několik dalších měšťanů a měšťané podepsali žádost i o povolení banky ve Vyškově.³² Zvláště ní byla otázka Komerčiální banky, kde žádost podepsalo osm brněnských podnikatelů německé národnosti a poslanec za českou národní stranu civilní inženýr Florián Zedník. Z nich soukenický továrník August Popper, majitel dolů Moritz Greisinger, kožedělný továrník Herrman Bloch, obchodník sukrem Moritz Bum, obchodníci Alois Enders a Alexander Suchanek a Zedník byli členy správní rady Brünner Gewerbebank, jejímž ředitelem byl další ze žadatelů Vinzenz Czapita. Právním zástupcem této banky byl dr. Josef Tuček a v její správní radě byli i další čeští činitelé Jan Rudiš a Josef Wurm.³³

Úřední šetření se zaměřilo v první řadě na majetkové poměry a politické smýšlení žadatelů. Téměř ve všech případech bylo konstatováno — ovšem s výjimkou Komerčiální banky — že žadatelé jsou horlivými stoupenci české národní strany, s určitými výjimkami. Drucker byl „podnikavý obchodník“, pro kterého bylo politické smýšlení vedlejší, „a jako takový si získal značné jmění“. Dr. Lederer byl synem zesnulého pražského kavárníka a pokřtěného izraelyty a z německého ústavověrného tábora přešel do řad české nacionální opozice a ta jej jmenovala správním radou České národní banky. O dr. Rössnerovi zjistilo vídeňské policejní ředitelství, že je židovského vyznání a žije v příznivých majetkových poměrech.³⁴ S českou opoziční politikou se pro svoje konzervativní smýšlení ztotožňoval i Němec šlechtic Otto Bauer, již během roku 1872 se však s českou národní stranou rozešel a stal se členem správní rady Mährische Eskomptebank.³⁵ Šetření o majetkových poměrech se omezovalo na nemovitý majetek a vesměs se uvádí, zda majetkové poměry žadatelů jsou dobré nebo zda žadatelé jsou nemajetní. Vyškovské okresní hejtmánství např. 11. ledna 1873 konstatovalo, že nikdo ze žadatelů nemá nutné národohospodářské a obchodní odborné vzdělání nebo znalosti a žadatelé neskytají záruku zdárného vedení společnosti ani osobními, ani hmotnými poměry. Pouze o žadatelích o povolení Moravské úvěrní banky napsalo brněnské policejní ředitelství 5. září 1872, že jde o důvěryhodné osoby, které mají řádné majetkové poměry, a zejména Bauer a Serényi disponují velkými peněžními prostředky. Ze žadatelů o Moravskou národní banku se Hlávka nacházel „ve velmi dobrých majetkových poměrech“ a značné jmění měl i Drucker, který byl roku 1857 odsouzen pro zaviněný úpadek k šesti týdnům vězení. U některých žadatelů, jako u Troltsche, Šperlína, Kozánka, Panovského, Lakomého, Kusého aj., bylo zjištěno, že vlastní státní papíry, popř. se podílejí jako akcionáři na více průmyslových podnicích.

Dříve, než budeme sledovat další úředně projednávání žádostí, je třeba říci, že české akciové banky byly projektovány v krajně nevhodnou dobu ze dvou

důvodů. V politickém ohledu šlo o období zcela nepokryté perzekuce českého národního hnutí a úřady hleděly na každý podnik z české národní strany s krajním podezřením. V hospodářském ohledu po období naprostého liberalismu, kdy houfně vznikaly akciové společnosti a zejména akciové banky, sáhla vláda počátkem března 1872 k vydání regulativu, ve kterém bylo spolkové komisi při ministerské radě uloženo řídit se při schvalování stanov akciových společností zásadou, že u bank je dovoleno vydávat nadále jen plně splacené akcie v nejmenších kusech po 200 zl. nominální hodnoty aj. Toto opatření nedovedlo zakladatelskou horečku zastavit, v červnu 1872 byl proto vydán nový regulativ týkající se zejména úvěrních ústavů a v něm bylo schvalování stanov akciových bank dále zpříšněno.³⁶

Žadatelům o povolení Úvěrní banky rolnické v Olomouci sdělilo 20. června 1872 ministerstvo vnitra, že povolení k přípravným pracem je možno udělit pouze za podmínky, že splacený základní kapitál první emise bude činit nejméně 500 000 zl.³⁷ Přípravný výbor poté několikrát bez úspěchu vyzval záložny, aby upisovaly akcie a celý projekt skončil nezdarem.³⁸

Vyřízení žádosti o povolení banky v Kroměříži z 18. října 1872 musili žadatelé 9. prosince urgovat. Obecní rada města Kroměříže ve svém vyjádření k osobám žadatelů uvedla, že všichni patří k protiústavní straně, a není proto neodůvodněna domněnka, že jejich snahy o zřízení banky mají spíše politický charakter než uváděný účel a odvolávala se na zkušenosti získané s kroměřížskou záložnou. Ministerstvo vnitra rozhodlo potom 16. března 1872 stejně jako v případě olomoucké banky. Žadatelé reagovali novou žádostí, která ale byla podána až v únoru 1873 a podle které měl být — jak již víme — akciový kapitál zvýšen na milion zlatých. Místodržitelství se k ní vyjádřilo kladně, ač neopomenulo zdůraznit, že žadatelé patří k národní opozici. Projednávání žádosti se protáhlo až do období po krachu na vídeňské burze, který měl za následek vydání ministerského výnosu z 18. května 1873, podle kterého nesměly být udělovány žádné nové koncese ke zřizování akciových bank. S odvoláním na tento výnos sdělilo proto ministerstvo vnitra 14. června 1873 místodržiteli Weberovi, že není s to žádosti vyhovět.³⁹

V případě žádosti o zřízení Moravské úvěrní banky si místodržitelství vyžádalo stanovisko Obchodní a živnostenské komory v Brně. Ta se zabývala žádostí ve svém plenárním zasedání 3. září 1872 a doporučila schválit stanovy jen za podmínky, že z nich budou škrtnuta určitá ustanovení týkající se bankovních obchodů a zejména vše, co se týkalo obchodů hypotékárních. Místodržitelství sdělilo 23. října 1872 toto stanovisko ministerstvu vnitra a připojilo, že nelze opomenout skutečnost, že žadatelé patří k politickému směru, který doposud stále šel ruku v ruce s tzv. státoprávní opozicí — měla tím na mysli konzervativní historickou šlechtu — a že podle zkušeností získaných v posledních letech všechny instituce vyvolané touto stranou v život byly využívány k politickým stranickým účelům. V další části, která je však v konceptu škrtnuta, potom vyslovilo domněnku, že pomocí banky získáním zemskodeskových statků má být uskutečněna změna ve velkostatkářské kurii moravského zemského sněmu, ve které měla většinu ústavověrná strana. Ministerstvo vnitra nato 13. března 1873 dekretovalo, že v zásadě nemá proti zřízení banky námitky, není ale s to žádosti vyhovět, protože nemůže být povoleno vykonávání hypotékárních a mobilních obchodů jednou společností a nadto se ve stanovách nepočítá s plně splacenými akciemi před konstituováním společnosti.⁴⁰

Žádost o koncesi ke zřízení Moravské národní banky byla podána přímo ministerstvu vnitra, to ji hned 29. července 1872 postoupilo místodržitelství, k vyjádření s příkazem, aby si od žadatelů zjednalo hodnověrný důkaz o způsobu získání akciového kapitálu první emise ve výši dvou miliónů zlatých. Odpověď musilo místodržitelství urgovat a teprve 6. prosince mu dr. Kusý sdělil, že kapitál bude získán jako u jiných akciových společností veřejnou subskripcí. Kusý zdůraznil, že jména žadatelů skýtají záruku solidnosti a že žadatelé jsou ochotni jmenovat ještě řadu dalších osob jako spoluuchazeče, jejichž jména se těší ve finančním a průmyslovém světě dobrému zvuku a kteří přislíbili odebrání značnému počtu akcií. Kromě toho prý vstoupili žadatelé o koncesi do spojení také s jednou velkou bankovní institucí — s největší pravděpodobností šlo o Českou národní banku v Praze, s níž obstarával styk dr. Lederer — která rovněž odebere část akcií a uvolnila se postarat i o další část emise. Místodržitelství ve svém dobrozdání ministerstvu vnitra z 31. ledna 1873 uvedlo na prvním místě, že žadatelé s výjimkou Druckera patří k české národní straně a poté reprodukovalo vyjádření Kusého. Samo potom dodalo, že ačkoli v žádosti je jako hlavní motiv k založení banky vyzvednuta podpora zemědělského průmyslu, nemůže být ponecháno bez povšimnutí, že ony cukrovary a sladovny, které jsou založeny na zdravé bázi, obdrží potřebný kredit u již existujících úvěrových institucí — u filiálek Národní banky a Credit-Anstalt, u Mährische Eskomptebank, Mährische Depositen- und Wechslerbank a Mährische Bank für Industrie und Handel, k nimž v nejnovější době přibyla Brünnner Bank, a k podpoře hypotékárního úvěru a nižšího obchodního a živnostenského stavu slouží spořitelna a jeden záloženský spolek. Tyto úvěrové instituce podle mínění místodržitelství pro potřeby průmyslu plně postačovaly a mohlo být tak ponecháno pouze rozhodnutí ministerstva, zda je radno povolit založení nové banky. Ministerstvo vnitra sdělilo 1. května 1873 místodržiteli Weberovi, že s ohledem na spolkovací zákon z roku 1852 povolení neudělují, a to tím spíše, že rozsah obchodu uvedený v §§ 4, 5 a 6 návrhu stanov dalece překračuje národohospodářské účely. Místodržitelství o tomto vyřízení žádosti uvědomilo dr. Kusého 8. května 1873, tj. den před krachem na vídeňské burze.⁴¹

U Úvěrní banky v Třebíči použilo ministerstvo vnitra ve svém rozhodnutí z 8. listopadu 1872 argumentu, že základní kapitál je nedostatečný a žádost může být dále projednávána pouze za předpokladu, když návrh stanov určí tento kapitál nejméně na 500 000 zl., což bylo nad možnosti žadatelů. V případě Vyškova po zamítavém vyjádření okresního hejtmanství sdělilo místodržitelství 19. února 1873 ministerstvu vnitra, že vzhledem k vyjádření okresního hejtmana a proto, že akciový kapitál 100 000 zl. se jeví pro rozsah provozovaného obchodu jako nedostatečný, nedoporučuje udělit povolení. Ministerstvo vnitra nato 28. února 1873 žádost zamítlo s odvoláním na ustanovení spolkovacího zákona z roku 1852.⁴²

U Komerční banky v Brně po žádosti z 1. dubna 1873 poslal přípisem prezentovaným 29. dubna dr. Heschl opravené stanovy.⁴³ K žádosti se 11. června vyslovila zamítavě obchodní komora se zdůvodněním, že založení nové banky neodpovídá v současné době veřejným zájmům, jmenovitě obchodu a průmyslu. Potřeba nové banky podle ní v Brně nebyla a komora považovala za povážlivé znepokojoval udělením nové koncese veřejné mínění v době, kdy jasně vystoupily do popředí nebezpečné důsledky přesytení trhu cenných

papírů.⁴⁴ Spis končí záznamem z 19. června, že podle ministerského výnosu z 18. května se stejně žádné koncese ke zřizování nových bank neudělují.

Podíváme-li se souhrnně na snahy české bružoazie a historické konzervativní šlechty o založení českých akciových bank na Moravě, musíme nutně dospět k závěru, že tyto akce nebyly koordinovány a v případě Brna by vznikly banky, které by si vzájemně konkurovaly. Pochopitelné je, že zakladatelská činnost většiny proponovaných bank měla být zaměřena hlavně na potravinářský průmysl, a to zejména na cukrovarnictví a sladovnictví, neboť v těchto oborech se český kapitál začal nejuvíce uplatňovat. Vezmeme-li v úvahu celkovou kapitálovou slabost české bužoazie na Moravě, dospějeme dále ke zjištění, že musilo být zcela nereálné založení šesti českých bank s akciovým kapitálem od 100 000 do dvou miliónů zlatých, i když zakladatelé zřejmě počítali s kapitálovou účastí některých českých bank v Praze a snad i některých institucí vídeňských. O potížích se získáváním kapitálu svědčí i liknavý postoj žadatelů při odpovědích na různé úřední výzvy týkající se doplnění a upřesnění jejich žádostí. Dále zaráží netaktický postup zakladatelů a zejména snaha o spojování hypotékárního a osobního úvěru, když musil být znám zásadně zamítavý postoj státních úřadů proti poskytování obou druhů úvěru jednou institucí. O nevhodné době, v níž byly žádosti podávány, byla již zmínka.

Otázkou zůstává, zda i v případě úředního povolení a konstituování některé z projektovaných bank by se jí podařilo přežít hospodářskou krizi propuknuvší roku 1873, které podlehly i některé kapitálově silné německé banky a filiálka Živnostenské banky v Prostějově byla již v roce 1873 se ztrátou zrušena. Morava se tak dočkala první nacionálně české banky teprve roku 1908, kdy byla založena Moravská agrární a průmyslová banka v Brně a roku 1911 ji následovala Moravsko-slezská banka v Brně. Předtím se v roce 1880 podařilo pouze otevřít filiálku Živnostenské banky v Brně a Brno stejně jako některá jiná moravská města se stalo působištěm filiálních závodů i jiných pražských bank.

Poznámky

¹ Srov. k tomu zejména tyto práce: Steiner, F. G.: *Die Entwicklung des Mobilbankwesens in Oesterreich. Von den Anfängen bis zur Krise von 1873*, Wien 1913; März, E.: *Österreichische Industrie und Bankpolitik in der Zeit Franz Josephs I. Am Beispiel der k. k. priv. Österreichischen Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe*, Wien—Frankfurt—Zürich 1968; März, E.—Socher, K.: *Währung und Banken in Cisleithanien*, in: *Die Habsburgermonarchie 1848—1918. Band I. Die wirtschaftliche Entwicklung*. Hrsg. von Alois Brusatti, Wien 1973, s. 323—368; Rudolph, R. L.: *Banking and Industrialization in Austria-Hungary. The Role of Banks in the Industrialization of the Czech Crowlands, 1873—1914*, London—New York—Melbourne 1976; Michel, B.: *Banques et banquiers en Autriche au debut du 20e siècle*, Paris 1976; Vidéky, L.: *Das Geld- und Creditwesen Oesterreichs und die Industrie*, in: *Die Gross-Industrie Oesterreichs*, 6. Band, Wien 1898, s. 161—174; Horák, J.: *Přehled vývoje českých obchodních bank*, Praha 1913; též rozsáhlé heslo *Banka* v *Ottově obchodním slovníku*, 1. díl, Praha b. l., s. 129—199. Z marxistické literatury je to Jindra, Z.: *K rozvoji českého bankovního kapitálu před první světovou válkou*, ČsČH, 5, 1957, s. 506—526. Z obecnějších prací je to z marxistické literatury Urban, O.: *Kapitalismus a česká společnost*, Praha 1978, z cizích prací potom Brandt, H.—H.: *Der österreichische Neoabsolutismus*:

Staatsfinanzen und Politik 1848—1860, I—II, Göttingen 1978, a Matis, H.: *Österreichs Wirtschaft 1848—1913*, Berlin 1972.

² Srov. Chylik, J.: *První obchodní banka u nás*, ČMM, 69, 1950, s. 261 n.

³ Srov. Lederer, K. V.: *Die privilegierte oesterreichische Nationalbank, ihre Gründung, ihre Entwicklung und ihr Wirken*, Wien 1847; *Die österreichische Nationalbank seit ihrer Gründung bis heute*, Wien 1861; Tschurn, K.: *Die Entwicklung des Verwaltungsorganismus des Oesterreichisch-ungarischen Bank, vormals privilegierten oesterreichischen Nationalbank*, Wien 1908.

⁴ Srov. März, E.: *I. c.*, s. 13 n.

⁵ Srov. Horák, J.: *I. c.*, s. 3 n.

⁶ Srov. März, E.: *I. c.*

⁷ Srov. Deutsch, G.: *Die Entwicklung der Brünnner Handels- und Creditverhältnisse*, Brünn 1888, s. 10 n. Deutchovy údaje nejsou však vždy zcela spolehlivé.

⁸ Srov. *Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Brünn für das Jahr 1863*, Brünn 1864, s. 49 n.

⁹ Srov. Austria, čís. 290, 12. 12. 1851, s. 2 167; Deutsch, G.: *I. c.*, s. 15 n.

¹⁰ Srov. Austria, čís. 239, 19. 10. 1854, s. 1 212—1 213 a čís. 262, 14. 11. 1855, s. 1295.

¹¹ Srov. Austria, čís. 186, 16. 8. 1853, s. 1 480—1 481.

¹² Srov. März, E.: *I. c.*, s. 38 n.; Deutsch, G.: *I. c.*, s. 15 n.; Horák, J.: *I. c.*, s. 19 n.

¹³ Srov. *K. k. priv. Mährische Eskompte Bank Brünn*, in: *Die Gross—Industrie Oesterreichs*, 6. Band, Wien 1898, s. 179 n.; Steiner, F. G.: *I. c.*, s. 105 n.

¹⁴ Srov. pozn. 8.

¹⁵ Srov. d'Elvert, Ch.: *Das Vereinswesen in Mähren und Oesterr.—Schlesien*, Notizenblatt, 1875, čís. 12, s. 90—96; *Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1873, Heft VIII*.

¹⁶ Srov. d'Elvert, Ch.: *Die Sparkassen in Mähren und Oesterr.—Schlesien*, Notizenblatt, 1876, čís. 1, s. 5—7.

¹⁷ Srov. Šimáček, F.: *Zákon o svépomocných spolcích, zejména o záložnách, úvěrních, potravních, zásobních, výrobních spolcích, o společenstvech stavebních atd.*, Praha 1873.

¹⁸ Srov. Wenzl, F.: *Dějiny záložen a ostatního družstevního podnikání na Moravě do roku 1885*, Praha 1937, s. 29 n.

¹⁹ Srov. Wenzl, F.: *I. c.*, s. 361 n.; Vodnařík, E.: *Dějiny a statistika moravských kontribučních záložen*, Brno 1886.

²⁰ Srov. Heidler, J.—Šusta, J.: *Přispěvky k listáři Dr. F. L. Riegra, I*, Praha 1924, s. 189.

²¹ Srov. Wenzl, F.: *I. c.*, s. 177 n.

²² Srov. Wenzl, F.: *I. c.*, s. 177 n.

²³ Publikace *Živnostenská banka v Praze 1869—1918*, Praha 1918, s. 7 n. uvádí, že filiálka vstoupila v život 1. prosince 1870. Občan však uveřejnil 18. 2. 1871 oznámení, že filiálka započala svou činnost 1. února 1871 pod protokolanou firmou Filiálka Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Prostějově. V jejím představenstvu byli vedoucí činitelé národní strany dr. Josef Fanderlík, Florián Novák, František Wichterle aj.

²⁴ Srov. *Živnostenská banka v Praze 1869—1918*, Praha 1918, s. 7 n.

²⁵ Srov. Státní oblastní archiv Brno, B 14—místodržitelství starší, fasc. 129, sign. 2/7, 12 262/1239/1872.

²⁶ Srov. tamtéž, fasc. 130, sign. 2/7, 6027/546/1873.

²⁷ Srov. tamtéž, fasc. 130, sign. 2/7, 9754/972/1873.

²⁸ Srov. tamtéž, fasc. 130, sign. 2/7, 12 885/1286/1873.

²⁹ Srov. tamtéž, fasc. 130, sign. 2/7, 2458/208/1873.

³⁰ Z politického života byli známi zejména Ignác Vrba ze Skrbeně, J. Izák z Křelova, Josef Vysloužil a J. Vychodil z Topolan.

³¹ Dalšími žadateli byli správce Antonín Navrátil z Kvasic, Jan Chvalkovský z Kroměříže, arcibiskupský vrchní účetní Jan Troltsch, obchodník železem a majitel realit Ondřej Kubeš, majitel tiskárny a dvou měšťanských domů v Kroměříži Josef Šperlín, majitel domu Leopold Kampf a ředitel kroměřížského cukrovaru Eduard Skala.

³² Mezi žadateli byl člen výboru rozpuštěné záložny dr. Čeněk Materna, který aby nekompromitoval ostatní svůj podpis počátkem ledna 1873 odvolal, dále lékař dr. J. Kytlica, lékárník Jan Bařka, písař u notáře Jan Strnad, obchodníci smíšeným zbožím A. J. Horčica a J. Homola a soukeník a majitel předměstského domu Jan Polásek.

³³ Srov. *Rechnungs-Abschluss der Brünnner Gewerbe-Bank für das X. Geschäfts-Jahr 1872*, Brünn 1873 (uloženo v SOA Brno, B 14—míst. st., fasc. 131, sign. 2/7, 13 451/1872/1874).

³⁴ Byl narozen v Mladé Boleslavi a tam i příslušný, stár 47 roků a ve Vídni žil od roku 1850 (srov. SOA Brno, B 14—míst. st., fasc. 130, sign. 2/7, 12 944/1295/1873).

³⁵ Srov. Moravan 12. 6. 1872. K Bauerovi naposledy Okáč, A.: *Osudy brněnského listu „Stim-*

men aus Mähren" 1870—1872, VVM, 34, 1982, s. 178 n.

³⁶ Srov. Horák, J.: *I. c.*, s. 9 n.

³⁷ Srov. SOA Brno, B 14-míst. st., fasc. 129, sign. 2/7, 12 262/1239/1872.

³⁸ Wenzl, F.: *I. c.*, s. 147 n. chybně uvádí, že žadatelé 20. 6. 1872 povolení ke zřízení akciové společnosti dostali.

³⁹ Srov. SOA Brno, B 14-míst. st., fasc. 130, sign. 2/7, 12 944/1295/1873.

⁴⁰ Srov. tamtéž, fasc. 130, sign. 2/7, 6027/546/1983.

⁴¹ Srov. tamtéž, fasc. 130, sign. 2/7, 9754/972/1873.

⁴² Srov. tamtéž, fasc. 130, sign. 2/7, 5118/440/1873.

⁴³ Srov. Statuten der Commercial-Bank in Brünn. Komerční banka v Brně, Brünn, vl. n. typ. Rudolf M. Rohrer 1873. 15 s. (uloženo v SOA Brno, B 14-míst. st., fasc. 130, sign. 2/7, 12 885/1286/1873.

⁴⁴ Toto stanovisko publikovala též Austria, 25, 1873, čís. 27, 5. 7., s. 657—658.

MISSLUNGENE VERSUCHE UM EINE GRÜNDUNG BÖHMISCHER AKTIENBANKEN IN MÄHREN IN DEN JAHREN 1872—1873

In Mähren entstanden zu Beginn der 70er Jahre einige deutsche Aktienhandelsbanken, die hier neben den Zweigstellen der Nationalbank und der Credit-Anstalt tätig waren. Die böhmische Industrie war auf den Kredit bei Sparkassen sowie bei der im Jahre 1871 in Prostějov gegründeten Zweigstelle der Gewerbebank (Živnostenská banka) angewiesen.

In den Jahren 1872—1873 versuchten die tschechische Bourgeoisie und der konservative historische Adel sechs böhmische und eine utraquistische Bank zu gründen, wobei drei Banken in Brno und je eine in Olomouc, Kroměříž, Třebíč und Vyškov entstehen sollten. Ihr Aktienkapital sollte von 100 000 bis zwei Millionen Gulden betragen. Von diesen Banken sollte durchwegs die Nahrungsmittelindustrie finanziert werden, vor allem Zucker- und Malzfabriken, in denen sich die tschechische Bourgeoisie in dieser Zeit durchzusetzen begann.

Die staatlichen Behörden vereitelten jedoch in allen Fällen diese Versuche, und zwar einerseits deshalb, weil die Regierung in dieser Zeit eine der tschechischen nationalen Bewegung gegenüber offensichtlich feindliche Politik betrieb, andererseits deswegen, weil manche Anträge erst nach dem Ausbruch der Wirtschaftskrise im Mai 1873 behandelt wurden wurden, als die Regierung das Generalverbot der Gründung neuer Aktiengesellschaften erließ.

Die erste böhmische Bank in Mähren wurde deshalb erst 1908 gegründet, und die nächste böhmische Bank entstand hier erst 1911. Früher war es nur gelungen, 1880 eine Filiale der Gewerbebank in Brno zu eröffnen, und Brno, ebenso wie einige andere Städte, wurde zur Wirkungsstätte von Filialbetrieben auch anderer Prager Banken.

